

MARXISMENS MANGE ANSIGTER

Mathias Hein Jessen, Nicklas Weis Damkjær, Thomas Palmelund Johansen, Eva Krause Jørgensen og Esben Bøgh Sørensen (red.): *Marxismen efter Marx. Tolv strømninger i det 20. århundrede*, Frydenlund 2013, 239 s.

■ BERTEL NYGAARD

Hvor er den rigtige Marx? Denne nye bog, *Marxismen efter Marx*, er redigeret af en gruppe kandidat- og ph.d.-studerende ved Idéhistorie på Aarhus Universitet som frugten af et tydeligvis inspirerende kandidatseminar. På forsiden kan læseren gå på opdagelse i ni støvede fotografier, stillet op som en firkant i tre rækker à tre billeder. Ved første øjekast ligner billederne hinanden. Når man går tættere på, viser de sig at være ret så forskellige. I midten er ét af de velkendte, ikoniske billeder af den ældre Karl Marx, der smiler imødekommende bag sit fyldige, gråhvide skæg. De otte omkransende billeder viser nogle af det 20. århundredes kendteste politiske ledere og tænkere iført Marx' skæg. Lenins sammenbidte målrettethed findes i det ene hjørne, Adornos bedrøvede blik og tresserbriller i det andet. I et tredje hjørne falder Louis Althusser's tydeligt plagede ansigt i øjnene. Ingen af dem ligner nogen, der selv har valgt at klæde sig festligt ud i Marx-skæg. Den lyst- og driftsanerkendende Herbert Marcuse ser langt mere tilpas ud i sit nye antræk.

Udklædningslegen gemmer også på et sagligt budskab: Det gælder ikke bare om at finde tilbage til Marx – den store tænker, en filosofihistorisk 'klassiker', kapitalismens grundigste kritiker – ved at søge bag om den marxisme, der i hans navn tænkte videre ad nye veje og agerede politisk på et væld af måder. Man må også anerkende marxismens virkningshistorie i egen ret. Her sker det ikke i den gammelkendte, stalinistiske stil med en humørforladt ikonrække udført i beton og stål, hvor perspektiv og rækkefølge var fastlåst: Marx' ansigt bagest, dernæst Friedrich Engels, så Lenin, til nogle tider derpå også Stalin, hvis ikke rækken fortsatte helt til Mao. Denne bogforside viser i stedet virkningshistorier i flertal – mange marxismer.

Legen med det grafiske signalerer også, at her ikke serveres pavelige dogmer: Du må selv tænke. Sigende nok angiver forsideillustrationen ikke noget klart begyndelsespunkt. Skal mit fortolkende blik starte hos den ældste herre i midten, i ét af hjørnerne, for oven eller ned, til venstre eller højre? Man kunne næsten tro, at det er med vilje, redaktionen har kludret i den ellers meget enkle billedforklaring (s. 4). Dette ville i det mindste være i tråd med én af implikationerne af denne bog: at her ikke præsenteres færdige løsninger, men snarere – for nu at

bruge et udtryk fra ét af Marx' hyppigst citerede skrifter – en række mulige *ledetråde* til videre studier.¹

Alligevel ligger der selvsagt valg bag denne bog, både i redaktørgruppen og hos de enkelte bidragydere. Overordnet forekommer beslutningerne ganske rimelige, om end måske også ind imellem mere konventionelle og velkendte, end man kunne ønske. Snarere end den afgørende nytænkning findes her på godt 200 sider tolv kapitler med introduktion til gamle travere – heriblandt dog også nogle stykker, vi ikke har hørt meget om på det seneste. Efter en introduktion til grundtanker hos Marx selv bevæger vi os fra Anden Internationale-marxismen i Tyskland og Rusland over Mao, Gramsci og Lukács videre til Frankfurterskole-miljøet, der fylder en del her: Horkheimer, Adorno, Benjamin og Marcuse får hvert deres kapitel. Derefter rundes antologien af med 1970'ernes to stridende skoler på de danske universiteter: kapitallogikken og Althusser-marxismen.

Det erklærede formål har været at ”medtage så bred en vifte af marxistiske tænkere som muligt” (s. 13). Sådan en formulering sætter straks den mavesure kritiker i gang med at opregne ’mulige’ marxister, der ikke har noget kapitel i bogen: Karl Korsch, situationisten Guy Debord, Jean-Paul Sartres marxistiske skrifter, rådkommunisten og Lenin-kritikeren Anton Pannekoek, den italienske ’arbejderist’ Mario Tronti, den peruvianske marxist José Carlos Mariátegui – ja, listen er uendelig. Men måske lever ikke alle disse op til redaktionens forståelse af, hvad der kendetegner en ’tænder’?

Som det vil fremgå af de nævnte marxist-navne, har redaktionen dog også indsnævret sig til det, der betegnes som de mest ”indflydelsesrige” marxistiske tænkere (bagsiden). Dette udvælgelseskriterium må imidlertid forstås noget elastisk, hvis det skal omfatte både den tænkende politiker Mao og den kulturkritiske tænder Adorno – der hverken var tænkere eller indflydelsesrige på de samme måder. Mao tænkte ikke mindst med henblik på sin revolutionære politiske praksis. Hvis man vil finde politisk praksis hos Adorno, skal man snarere søge i selve tænkningens kritiske karakter eller i tekstlig performativitet. Og Maos indflydelse som magtfuld partileder, statsmand og politisk kultfigur står uhyre fjernt fra Adornos kritiske magtundsigelser. Bogen lægger dog tydeligt hovedvægten på store, kendte tænkere af Adornotypen – altså de tænkere, der forholdsvis ubesværet kan (gen-)indlemmes i en idéhistorisk kanon.

Antologien standser bevidst et stykke før år 1980, hvilket også vil sige: før redaktørernes levetid. Dels fordi her er tale om et stykke intellektuel genopdagelsehistorie for den unge generation, dels af den mere pragmatiske grund, at nogle af de relevante nyere retninger er skildret i en lidt tidligere, ganske fin udgivel-

¹ Karl Marx: ’Zur Kritik der politischen Ökonomie’ (1859), *Marx Engels Werke*, bd. 13, Berlin: Dietz 1971, s. 7.

se, der ligeledes har baggrund i det århusianske idéhistorikermiljø: *Venstrefløjens nye tænkere*.²

Hvor den sidstnævnte bog var skrevet af den yngre generation selv, er *Marxismen efter Marx* hovedsagelig forfattet af ældre, veletablerede specialister. Otte af de i alt elleve mandlige forfattere til bogens kapitler er født i 1950'erne eller før. Det er de ældre akademikere, der beretter om gamle dages idéer for de unge. Og de unge har endda her selv bedt om at blive oplyst. Det er intet under, at de fleste af bidragene er karakteriseret ved veloplagt fortælleglæde, overblik og et gennemfordøjet stof. Ind imellem er stoffet måske endda nærmest fordøjet lidt rigeligt. Nogle læsere kunne måske savne et skvæt af den livfulde begejstring, der opstår i den forårsgrønne intellektuelle åbenbaring.

Først og fremmest indebærer denne forfatterskare dog, at bogen er kendetegnet ved et højt niveau af ekspertise: Det er politologen Curt Sørensen, der kort og koncist i to kapitler fortæller om de strategiske og teoretiske diskussioner i Anden Internationale, han først udforskede med stort held i det omfangsrige skrift *Marxismen og den sociale orden* fra 1976.³ Gramsci-kapitlet er af specialisten Gert Sørensen.⁴ Studenteroprøreren Mihail Larsen skriver om Marcuse. Et overblik over 1970'ernes kapitallogiske marxisme – eller: *kritpoløk'en* som den også blev kaldt for at skelne kapitallogikernes læsninger af Marx' økonomikritiske skrifter fra *histomat'erne*, der stadig troede på den historiske materialisme som universalhistorisk analyseramme – leveres af Hans-Jørgen Schanz, der for fyrré år siden etablerede sig som dansk frontfigur for denne retning. Hans skrāsikre affærdigelse af al marxisme mellem Marx' egne skrifter og kapitallogikernes læsning af dem er forbløffende velkonserveret. Heldigvis er hans pen dog blevet betragteligt lettere, siden han 1973 udgav debutværket med den berømte, spiritusprøveegnede titel: *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*.⁵ Og der er flere eksempler.

² Jon Rostgaard Boiesen m.fl.: *Venstrefløjens nye tænkere*, Århus: Slagmark 2011.

³ Curt Sørensen: *Marxismen og den sociale orden*, Århus: GMT 1976. Jf. også senere beskæftigelser med emnet, bl.a. 'Den historiske materialisme i lyset af nyere diskussion om social handlen og social objektivitet', *Politica* 23:1 (1991), s. 20-41; *Marx' klasseanalyse som en integreret og flerdimensional magtteori*, Århus: Institut for Statskundskab 2002; og senest hans nye storværk i tre bind, som er under udgivelse, og hvoraf kun det første, omfattende bind endnu foreligger: *Stat, nation, klasse: Socioøkonomisk udvikling, stats- og nationsbygning og udvikling af regimeformer og massepolitik i Central- og Østeuropa samt Rusland*, København: Frydenlund 2012.

⁴ Gert Sørensen: *Gramsci og 'den moderne verden' eller spørgsmålet om praxisfilosofiens autonomi*, København: Museum Tusulanums Forlag 1993.

⁵ Hans-Jørgen Schanz: *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Århus: Modtryk 1973. Jf. også hans doktorafhandling *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Århus: Modtryk 1981; hans *Marx i tilbageblik efter Murens fald*, Århus: Modtryk 1994; foruden Jørgen Carlsen m.fl.: *Karl Marx og den moderne verden*, København: Gyldendal 1984.

At tage de gamles tilgange op kan være meget værdifuldt, ikke blot for at lære dem at kende, men også for at spørge kritisk til senere tiders fremherskende dogmer: Marxismen fik rollen som en signifikant *anden* fra 1980'erne og frem, ikke kun samfundspolitisk, men også for mange af de nyere akademiske strømninger – både blandt de nye bud på fashionabelt langhårede teorier og i de kredse, der vragede de teoretiske åndfuldheder til fordel for det håndgribeligt empiriske. Og den voksende afstand i tid kom efterhånden til at sløre fjendebilledet. Da jeg selv begyndte på universitetet i anden halvdel af 1990'erne, var de væsentligste nuancer for længst forsvundet. Alligevel så mange af 'de voksne' sig i stand til at karakterisere dette emne ganske frejdigt som én stor, tankeskadelig monolit – eller bare som anledning til en hurtig vits. De og mange andre kunne have betragtelig nytte af nogle timer i selskab med denne nye bog. Om ikke andet, så kunne de måske lære deres egen teoretiske baggrund bedre at kende ved at driste sig til at se fjenden i øjnene.

Denne nye bogs redaktører i det nordårhusianske kryds mellem Nordre Ringgade og Randersvej oppe ad bakken er heller ikke alene i deres bestræbelse på at trænge ind i den forkætrede, gamle marxisme. Det klareste eksempel på akademisk-marxistisk renæssance er vel nok miljøet omkring det London-baserede videnskabelige tidsskrift *Historical Materialism*. Det begyndte i 1997 og udkommer nu fast fire gange årligt med bidrag fra en række fag, især politologi, sociologi, filosofi og æstetiske fag, men ofte også økonomi og historie. Dette tidsskrift lægger desuden navn til en efterhånden omfattende og hastigt voksende serie af bøger med lignende emner, foruden en række internationale konferencer. Kernen i redaktionsmiljøet er yngre forskere fra Storbritannien og Nordamerika, men tidsskriftet samler et ret imponerende internationalt netværk, især inden for den engelsktalende verden, men også uden for den. Den årlige, særdeles velbesøgte konference i London afholdes i 2013 for tiende gang. Og gennem de seneste år er der opstået lignende konferencer i Nordamerika og Indien.⁶

Mens dette formentlig er det omfangsrigeste eksempel på en revitaliseret marxisme med udgangspunkt i nyere akademikergenerationer, er det langt fra det eneste. Nok er der stadig dele af det internationale akademisk-marxistiske miljø, der snarere synes at overleve end at forny sig, f.eks. det nu 75 år gamle, nordamerikanske tidsskrift *Science and Society*. Det britiske *New Left Review* og dets forlag Verso formår derimod stadig at sætte dagsordener på tværs af fagskel og statsgrænser, og den kerne af dets redaktører, der var unge i tresserne – Perry Anderson, Robin Blackburn, Tariq Ali med flere – har længe syntes bevidst at satse på en generationsoverdragelse. Uden for den engelsktalende verden synes foryngelsesprocesserne også at være godt i skred. Den fransktalende intellektuelle verden, der også her fortsat synes at holde sig for sig selv, røber lignende re-

⁶ Jf. <http://www.historicalmaterialism.org/> (8. april 2013).

lationer mellem de 'gamle' og de 'nye', f.eks. i tidsskrifterne *Actuel Marx* og *Contretemps*.⁷

De Århus-studerendes lille, dansksprogede enkeltpublikation er sammenligneligt med disse udenlandske fænomener i sit grundprojekt, om end selvsagt hverken i sin skala eller sit format. Sammenstillingen med de udenlandske paralleller giver dog også anledning til kritiske refleksioner over de rammer og det udsyn, der kendetegner den nye danske publikation og dens baggrund i et bestemt akademisk miljø. Det er for eksempel tankevækkende, at udgiverne dels ikke nævner internationale paralleller, dels ikke synes at dele det internationale udsyn, der kendetegner dem. Det hele er meget snævert dansk, for ikke ligefrem at sige: århusiansk i sine læsninger af de gamle tekster. I hvert fald er det slående, hvor mange af bidragyderne der har deres udspring på Aarhus Universitet, hvis ikke som nutidigt ansatte så som tidligere studerende. Devisen synes at være den gammelkendte, der da også kendetegnede meget af 1970'ernes danske studentermarxisme: Hjemmegjort er velgjort.

Og hvor de unge marxister i andre lande enten trækker på kontinuerlige elementer af marxistisk tænkning og forskningspraksis eller selv insisterer på at se tilbage på de gamle tanker for atter at aktualisere tænkningen og skue frem, er det slående, at denne nye bog i det store hele nøjes med at se tilbage. Det handler her først og fremmest om at modtage røster fra de fortidige klassikertænkere selv – formidlet af kyndige fortællere, der antages at være tættere på de åndelige kilder end de unge selv.

Viljen til at lære af de gamle er bestemt prisværdig. Mere betænkelig kan man nok være ved, hvor andægtigt tavst de unge synes at skulle lytte og gruble imens. I hvert fald hvis målet er at genaktualisere den marxistiske tænkning her 35 år efter, at selveste Althusser proklamerede en krise for marxismen – og, sigende nok, over et århundrede efter, at Benedetto Croce erklærede den for død og borte. Marxismen er blevet begravet og er genopstået for ofte gennem sin lange historie til, at vi behøver stole på de seneste årtiers utallige dødsattester over den. Så måske kunne denne bog alligevel vise sig som et varsel om dristigere marxistisk nytænkning for det 21. århundrede. I så fald vil det være godt, at man på baggrund af denne fine oversigt ikke endnu engang skal begynde fra miskundskab.

BERTEL NYGAARD

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

⁷ <http://actuelmarx.u-paris10.fr/> : <http://www.contretemps.eu/> (8. april 2013).